

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHILARIDA KOGNITIV FAOLLIKNI RAG'BATLANTIRISH VA UNING PSIXOLOGIK SHARTLARI

Nurqulova Gavhar

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.1.043>

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim jarayonida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni rivojlantirish, ta'lim samaradorligini oshirishda kognitiv ta'limiy faoliyatni shakllantirish va uni rag'batlantirishda maktab psixologining vazifalari, kognitiv faoliyat texnologiyasining nazariy asoslari haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, bilim, rivojlantirish, kognitiv ta'limiy faoliyat, ta'lim samaradorligi, kognitiv faoliyat texnologiyasi, nazariy asos.

STIMULATION OF COGNITIVE ACTIVITY IN YOUNG SCHOOLCHILDREN AND ITS PSYCHOLOGICAL CONDITIONS

Nurqulova Gavhar-Teacher of Termez State University

Abstract: Development of cognitive activity of students of primary school age is one of the urgent problems in modern education. This article describes the tasks of the school psychologist in the development of the knowledge of primary school students, the formation of cognitive educational activity in increasing the effectiveness of education and its stimulation, and the theoretical basis of the technology of cognitive activity.

Key words: primary education, student, knowledge, development, cognitive educational activity, educational efficiency, technology of cognitive activity, theoretical basis.

СТИМУЛЯЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ И ЕЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТОЯНИЯ

Нуркулова Гавхар

Преподаватель Термезского государственного университета

Аннотация: Развитие познавательной активности учащихся младшего школьного возраста является одной из актуальных проблем современного образования. В данной статье описаны задачи школьного психолога по развитию знаний младших школьников, формированию познавательной учебной деятельности в повышении эффективности обучения и ее стимулированию, а также теоретические основы технологии познавательной деятельности.

Ключевые слова: начальное образование, учащийся, знания, развитие, познавательная учебная деятельность, эффективность обучения, технология познавательной деятельности, теоретическая основа.

KIRISH. Kognitiv faoliyat - bu idrok, fikrlash, xotira, e'tibor, nutq kabi aqliy jarayonlar yordamida atrofdagi voqelikni bilishga qaratilgan ongli faoliyat. Kognitiv faoliyat-bu o'qituvchi tomonidan qo'yilgan o'quv muammolarini hal qilish jarayonida bilim va harakat usullarini o'zlashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish faoliyati. U nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga, balki subyektning (talabaning) o'zi uchun ham ijtimoiy tajribani (axloqiy, madaniy, amaliy, ijodiy va boshqalar) maqsadli o'zlashtirish tufayli uning shaxsiy fazilatlarini takomillashtirish, rivojlantirishga qaratilgan.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilarning ta'lim jarayonida kognitiv faoliyati uchta o'zaro bog'liq bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Birinchi bosqichda o'rganilayotgan materialni idrok etish, tushunish va yodlash yoki nazariy bilimlarni o'zlashtirish sodir bo'ladi.

2. Ikkinchi bosqichda ushbu bilimlarni amalda qo'llash bo'yicha ko'nikma va ko'nikmalar

ishlab chiqiladi, bu maxsus o'quv mashqlarini tashkil qilishni talab qiladi.

3. Uchinchi bosqichda o'rganilayotgan material bo'yicha bilimlarni yanada mustahkamlash va chuqurlashtirish, ularni birlashtirish va amaliy ko'nikma va malakalarni takomillashtirish amalga oshiriladi.

Kognitiv faoliyatni rivojlantirish muammosi kichik maktab o'quvchilari- bolalar psixologiyasidagi eng dolzarb masalalardan biri, chunki insonning tashqi dunyo bilan o'zaro ta'siri uning faoliyati tufayli amalga oshishi mumkin. Faoliyat insonning aqliy fazilatlarini, uning mustaqilligi va tashabbuskorligini shakllantirishning ajralmas shartidir.

Kognitiv faoliyat pedagogik hodisa sifatida ikki tomonlama o'zaro bog'liq jarayondir: bir tomondan, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zini o'zi tashkil etishi va o'zini o'zi anglash shaklidir; ikkinchi tomondan, kognitiv faoliyat o'qituvchining o'quvchining bilish faoliyatini tashkil etishdagi alohida harakatlarining natijasi sifatida qaraladi.

Shuning uchun, kognitiv faoliyatni belgilashda biz kognitiv faoliyatning qaysi turi yoki qaysi tomoni haqida gapirayotganimiz haqida tasavvurga ega bo'lishimiz kerak. Shu bilan birga, shuni unutmasligimiz kerakki, o'qituvchining sa'y-harakatlarining yakuniy natijasi o'quvchining maxsus tashkil etilgan faoliyatini mustaqil faoliyatga, o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga aylantirishdir. Shunday qilib, kognitiv faoliyatning ikkala turi ham bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bir qator tadqiqotlarda kognitiv faoliyatni o'rganish muammosi ijodkorlik kontekstida ko'rib chiqildi.

F. Xarlamov kognitiv faoliyatni «o'quvchining o'rganishga intilishi, aqliy zo'riqish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida ixtiyoriy harakatlarning namoyon bo'lishi bilan tavsiflangan faol holati» deb talqin qilgan.

I. Shchukina kognitiv faoliyatni «o'quvchining o'ziga xos holatini va uning faoliyatga munosabatini ifodalovchi», «o'quvchining maktab yillarida jadal shakllangan qimmatli va murakkab shaxsiy ta'limi» deb hisobladi.

Kabanova-Meller kognitiv faoliyatni rivojlantirishda o'quvchilarning samarali o'quv faoliyatining muhim tarkibiy qismlari bo'lgan o'quv ishining umumlashtirilgan usullarini shakllantirish tizimini ko'rib chiqadi.

Kognitiv faoliyat usullari - bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ularni mustaqil qo'llash va faol o'zgartirishni ta'minlaydigan aqliy mehnat usullaridan ijodiy foydalanish unumli xarakterdagi mustaqil ishlash ko'nikmalari, umumlashtirilgan ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Bizning fikrimizcha, bu tushunchalarni bir-biridan ajratish kerak, chunki «aqliy faoliyat» atamasi ko'proq aqliy operatsiyalarni o'zlashtirishning ma'lum darajasini tavsiflaydi va kognitiv faoliyat natijasidir. «Kognitiv faoliyat» ga kelsak, u to'liq emas va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini o'z ichiga oladi.

Qiziqishlar bolaning nazariy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojining psixologik sharti bo'lib xizmat qiladi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari o'rtasida ta'lim faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish jarayonida u turli xil motivlarda konkretlashtiriladi, bu esa bolalarning o'zini tutishini talab qiladi. Ushbu assimilyatsiya usulini amalga oshirish kognitiv faoliyatni maxsus faollashtirishni nazarda tutadi. U o'quv materialini o'zgartirishga, eng fundamental, asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish orqali o'quvchini bilimlarning kelib chiqishi bilan tanishtirishga asoslanadi.

Kognitiv faoliyat, har qanday shaxsiy xususiyat va o'quvchi faoliyatining motivi kabi, faoliyatda va birinchi navbatda o'qitishda rivojlanadi va shakllanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarni o'qitish sohasidagi fundamental tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faolligini shakllantirish jarayonini ochib beradi va ta'lim mazmunidagi o'zgarishlarni, o'quv faoliyatining umumlashtirilgan usullarini va mantiqiy fikrlash usullarini shakllantirishni belgilaydi.

NATIJALAR. O'quvchilarning bilim olishda bilish faolligini shakllantirish ikki asosiy kanal orqali, bir tomondan, o'quv fanlari mazmunining o'zida bu imkoniyatni o'zida mujassam

etgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, o'quvchilarning bilish faoliyatini muayyan tashkil etish orqali amalga oshishi mumkin. Maktab o'quvchilari uchun kognitiv qiziqish mavzusi bo'lgan birinchi narsa - bu dunyo haqidagi yangi bilimlar egallashdan iborat. Shuning uchun ham o'quv materialining mazmunini chuqur o'ylangan holda tanlash, ilmiy bilimlar boyligini ko'rsatish, o'rganishga qiziqishni shakllantirishning eng muhim bo'g'inidir.

Ma'lumki, kichik maktab yoshi - bu eng umumiy qobiliyatlarning shakllanish va rivojlanish davri bo'lib, ular bola ulg'aygan sari takomillashib, rivojlanib boradi. Eng muhim qobiliyatlardan biri bilish qobiliyatidir.

Bolaning o'sishi, uning psixikasi va ongining taraqqiyoti, jamiyat a'zosi sifatida voyaga yetishi muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadi. Kichik maktab yoshi davri 1 - 4 sinf o'quvchilarining yosh oralig'ini o'z ichiga oladi. Bu davrda bola psixikasida muayyan o'zgarishlar sodir bo'lishini kuzatish mumkin. O'quv faoliyati bolaning bilish jarayonlarining ixtiyoriy va barqaror xususiyatlarini, aql sifatleri va fikr yuritish jarayonlarining rivojlanishida psixologik qiyinchiliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qat'iy ravishda maqsadga muvofiqlashtirilgan. Birinchidan, o'quvchilar o'qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlari, arifmetika, onatili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta hajmda bilimni orttirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi. Uchinchidan bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanishi yuzaga keladi. Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nihoyat o'qishga bo'lgan yo'nalish, o'qishga nisbatan ma'suliyatli munosabat hissi tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilim jarayonlari va ularning faoliyatida bir qator o'zgarishlarni kuzatish mumkin: Jumladan, bola idrokining o'tkirligi, sofligi bilan farq qiladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar diqqatining asosiy xususiyati sifatida esa uning ixtiyoriy zaifligini keltirish mumkin. Shuningdek, aynan shu yoshda diqqatni iroda kuchi bilan moslash va uni boshqarish imkoniyati cheklangan bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda xotira jarayoni haqida so'z yuritadigan bo'lsak, bu davrda so'z mantiq xotirasining va ma'nosiga tushunib esda olib qolishning roli va uning salmog'i kuchayadi, tartibga solish imkoniyatlariga bo'ladi.

MUHOKAMA

Boshlang'ich ta'lim jarayoni 7-11 yoshdagi bolalarda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va ularni amalga oshirishga qaratilgan. Bola bilan o'zaro munosabatlarni shunday tashkil qilish kerakki, u kognitiv qiziqish, kognitiv mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Kognitiv rivojlanishga hissa qo'shadigan o'zaro ta'sirning asosiy shakllari:

Bolani turli tadbirlarga jalb qilish;

Didaktik o'yinlardan foydalanish;

Ijodiy tasavvurni, fikrlashni, xotirani, nutqni rivojlantirishni boyitishga qaratilgan o'qitish usullarini qo'llashdan iborat.

O'quv jarayonini tashkil etuvchi o'qituvchilar uchun faoliyatning tuzilishini bilish muhimdir. Uning asosiy tarkibiy qismlari: motivlar, maqsad, vazifalar, mazmun, vositalar, shakllar, usullar va natija. Demak, o'qituvchi turli vositalar yordamida o'quvchilar shaxsining emotsional-motivatsion, aqliy, amaliy sohasiga ta'sir ko'rsatishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar maktab o'quvchilari ishtirok etadigan asosiy faoliyat turlarini bilishlari muhimdir. Ular quyidagilar; o'quv-kognitiv, ijtimoiy, mehnat, o'yin, estetik, sport va dam olish. Ushbu faoliyatni o'zaro bog'lash juda muhimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ko'p jihatdan o'quvchilarning kognitiv mustaqil faoliyatining tashkilotchisi hisoblanadi. Kognitiv ta'lim hozirgi vaqtda variant dasturlari, tabaqalashtirilgan usullar, ijodiy uy vazifalari, o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning sinfdan tashqari shakllari orqali erishiladi. Psixologlarning kognitiv ta'lim bo'yicha zamonaviy tadqiqotlari, tadqiqot muammolarini hal qilishda o'quvchilarning kognitiv faolligi standartlashtirilgan muammolarni hal qilishdan farq qilishini ishonchli isbotlaydi.

Kognitiv faoliyat kichik yoshdagi o'quvchilarning yangi bilim, ko'nikma, ichki maqsadga

muvofiglik va bilimlarni to'ldirish, bilimlarni kengaytirish va ufqlarini kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanishga doimiy ehtiyojini aks ettiradi. Kichik maktab yosh davrida kognitiv rivojlanish - bu atrof-muhit ta'siri ostida, shuningdek, maxsus tashkil etilgan o'quv va tarbiya ta'siri va bolaning o'z tajribasi bilan bog'liq bo'lgan fikrlash jarayonlarida yuz beradigan sifat va miqdoriy o'zgarishlarning yig'indisi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi bir qator ijtimoiy va biologik omillarga bog'liqdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zi mavqei, jamiyatda yangi mavqega ega bo'lish istagini o'rganishga tayyorligini, ishtiyoqini belgilaydigan muhim faoliyatdir. O'quv faoliyatida bola o'qituvchi rahbarligida ilmiy tushunchalar bilan ishlaydi, ularni o'zlashtiradi. Natijada o'quvchining o'zida, uning rivojlanishida o'zgarishlar yuz beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirish, qiziqishlarini rivojlantirish, mehnatga faol munosabatni tarbiyalash, eng avvalo, darsda sodir bo'ladi. O'quvchi darsda qiziqish bilan ishlaydi. Buning uchun har qanday darsning har bir bosqichida o'quvchilarning bilish faolligini faollashtirish va o'rganishga qiziqishni oshirish, turli xil usullar, shakl va ish turlaridan foydalanish va uni rag'batlantirib borish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

E.N Mojar, Maktab o'quvchilarining o'quv va kognitiv faoliyati talabalar va talabalarni tarbiyalash sifatida (Tug'ilgan kunning 85 yilligiga): Respublika materiallari. ilmiy amaliy konf. (Gomel, 2005 yil 23-24 iyun). I qism / Tahrir: F.V.Kadol, V.P.Gorlenko va boshqalar; vazirlik arr. RB, GSU im. F.Skarina. - Gomel: GSU im. F.Skarina, 2005. - P.165-168.

Щукина Г.И. Усиление когнитивной активности в процессе образования. – М., Образование, 2005 год.

Kognitiv faoliyat darajalari: darslik / T.I. Shamov. - M.: Ta'lim, 2005. - 286 b.

Azizov, D. (2023). KOGNITIV KOMPETENTLAR KLASTERINING TUZILISHI. Interpretation and Researches, 1(9). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1026>

Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Qarshi.: Nasaf, 200. – 80b.

Utemov V. V., Zinovkina M. M., Gorev P. M. Ijodkorlik pedagogikasi: ilmiy ijodkorlikning amaliy kursi: darslik. - Kirov: ANOO «Hududlararo CITO», 2013. - 212 p.

Sidorchuk T.A. «Syujetli rasm asosida bolalarning ijodiy hikoyalarini chizish» Nashriyotchi: M.: ARKTI Nashr qilingan yil: 2010

Eysenck M., Keane M. Cognitive Psychology: A Student's Handbook. New edition 2009.